

Har du talt med dit demokrati i dag?

- overvågning, kontrol/disciplinering, demokrati, sprog og etik i fagre ny verden

Af Jørn Helder

Resumé

Artiklen vil med udgangspunkt i de to dystopiske romaner "1984" og "Fahrenheit 451" fokusere på den demokratiske og den teknologiske udvikling og bl.a. diskutere overvågning, kontrol/disciplinering, demokrati, sprog og etik i et samfundsmæssigt og individuelt perspektiv og muligheden for at genoprette en demokratisk dialog. Den i artiklen adresserede optimistiske mulighed/forhåbning om at genoprette en demokratisk dialog er baseret på en antagelse, der diskuteres i artiklen om, at demokratiet er i krise i forhold til at demokratiske processer kontinuert og i stadig stigende omfang kortsluttes af både politikere og øvrige magthavere. Den demokratiske dialog kan skabes af mennesket i samfundet, hvis de kan se, opleve og forholde sig til håbet gennem samtale, refleksion, dannelse og bevidst stræben.

A. Baggrund

Har du talt med dit barn i dag? Sådan lød et af 70'ernes pædagoglogsans. Det var vigtigt ikke at tilsidesætte og nedprioritere børnene: de skulle hverken føle sig glemt eller overset. På samme måde adresserer overskriften til denne artikel, at vi ikke må negligere, nedprioritere eller glemme vores etiske demokratiske fordring i en tid, hvor teknologien får større og større indflydelse og mere og mere magt over vores samfund både mikro- og makroperspektivisk. Demokratiet er vel på mange måder at betragte som vores kronjuvel, men hvis vi undersøger det nærmere, kan det måske vise sig, at det er ved at undergå en metamorfose fra juvel til similismykke. Måske er det ved at være på tide at stoppe op, reflektere over vores både samfundsmæssige og individuelle/eksistentielle vilkår og efterfølgende handle og tage ansvar for at imødegå en udvikling, der på mange måder direkte peger i retning af både George Orwell (*1984*) og Ray Bradbury (*Fahrenheit 451*) og deres analyser af opløsning, opbrud, krig og kaos.

I *Gyldendals Den store Danske* defineres **dystopi** som skræmmebillede; det modsatte af utopi, idealsamfund. I dystopien skildres samfund med skræmmende elementer, ofte henlagt til fremtiden. Beskrivelserne af dystopiske samfund er mangfoldige i litteraturen. Blandt de mest kendte er formentlig George Orwells *1984* (1949) og Ray Bradburys *Fahrenheit 451* (1953), som begge beskriver samfund med undertrykte mennesker - dehumaniserede - berøvet muligheden for gennem udtryk/sprog, tanke og kommunikation reflektivt at forholde sig til og forstå den verden, de lever i.

Begrebet 'dystopi' er ikke nyt. Det blev brugt første gang den 12. marts 1868 af John Stuart Mill i Hansard Commons, hvor han efterlyste et begreb, der kunne beskrive de dårligst tænkelige tilstande i modsætning til Utopia:

It is perhaps, too complimentary to call them Utopians, they ough rather to be called dys-topians, or caco-topians. What is commonly called Utopian is something too good to be practicable; but what they appear to favor is too bad to be practicable.

Der har i litteraturen været en tendens til at relatere begrebet 'dystopi' til science fiction, hvor fremtiden er den ramme, handlingen foregår i. Et forhold der – måske - har betydet, at vi ikke har følt os forpligtet på indholdet ud over at anskue det i et receptionsæstetisk perspektiv som interessant, men uaktuel "underholdning"?

Påstanden er her, at det at anlægge et "fremtidigt" perspektiv i forhold til dystopierne ikke kun er en bevidst ønsket forflygtigelse og projicering, men i al enkelhed en fatal fejl. Vi har på relativt få år formået at udvikle dystopiske træk i vores samfund, der på centrale punkter ikke lader hverken Orwell eller Bradbury noget tilbage at ønske. Hverken når det drejer sig om udtryk/sprog, tanke eller kommunikation med udgangspunkt i en teknologifiksering og en teknologibegejstring, der i vidt omfang bidrager til at suspendere enhver kritisk refleksion/diskussion. En diskussion, der er erstattet af et fokus på, hvor langt teknologien kan bringe os uden at inddrage overvejelser om: hvorhen og på hvilken måde. En majoritet accepterer antageligt ukritisk og passivt tankekontrol, overvågning og sprogligt konstruerede virkeligheder og diskurser, der skaber de rammer, vi fungerer i. Konsekvenserne af denne ensidige ensretning af samfundet er ufattelige og vil antagelig medføre at denne funktionalitet vil gøre mennesker til slaver af systemet og dets materielle logikker uden evne til fri refleksion og åndelig forståelse.

Advarslerne har været mange. Refleksionerne få. Og reaktionerne stort set fraværende!

B. Formål/oversigt over artiklen

Denne artikel vil bl.a. forsøge at fokusere på nogle af de problematikker, teknologien sætter på dagsordenen, både hvad angår samfund og individ. Den vil yderligere se på den tsunami af virkeligheder skabt i og af teknologiens forskellige platforme i et samfund, hvor den klassiske sociale grammatiks retningslinjer for social adfærd rimeligvis må suppleres, alternativt erstattes med en ny social grammatik på grund af nye teknologiske samværsformer, som stiller helt andre krav til adækvat socialt samvær end vores klassiske interpersonelle samvær. Og et samfund, hvor demokratiet og den demokratiske dialog som forudsagt af bl.a. Habermas i 1962 (!) i *Borgerlig offentlighed* ikke blot er under beskydning, men efterhånden er i en tilstand, hvor det gisper efter vejret i et forsøg på at overleve, mens det langsomt, men sikkert bliver mere og mere totalitaristisk med accept af overvågning og kontrol både via computere og mobiltelefoner, gennem kameraer i det offentlige rum, gennem TV, der ikke kun kan sende, men også modtage. Og ikke mindst gennem et menneskesyn, der accepterer en opdeling i A og B mennesker (stærke/svage). Kort sagt gennem en accept af de forskellige rædselsscenerier, Orwell og Bradbury beskriver i deres romaner, men som indtil nu (?) kun har været skønlitteratur for æstetiserende feinschmeckere. Også selv om det bogstavelig talt er dødelig alvor.

C. Den borgerlige selvforståelse

Habermas opstillede i *Borgerlig offentlighed* en model for den borgerlige selvforståelse og konstruerede modellen omkring forskellige modsætninger, bl.a. Stat og Samfund, hvor samfund er opdelt i en offentlig og en privat del, som for den private dels vedkommende yderligere er opdelt i en intimsfære og en socialsfære. Intimsfæren er vores private domæne, mens socialsfæren bl.a. omfatter vores relation til arbejdsmarkedet, foreningslivet mv.

Ifølge Habermas er kommunikation i den borgerlige offentlighed ideelt set fordoms- og herredømmefri og karakteriseret ved rationalitet. Det betyder, at det er argumenternes styrke, der er afgørende for udfaldet af en meningsudveksling og dermed det grundlag, borgerne har for at give staten myndighed til at udøve magt over forhold, der var forankret i henholdsvis intimsfæren og socialsfæren. Udviklingen mod et kapitalistisk klassesamfund betyder, at idealet om en fordoms- og herredømmefri dialog/diskussion ikke kan realiseres, og efterhånden bevæger staten sig gradvist ind i den private sfære med love og reguleringer (drapering/kolonisering). Skillelinjerne mellem stat og samfund (system/livsverden) flytter sig, hvilket har ført til større

uigennemskuelighed og magtforskydninger. Den stadige kolonisering af intimsfæren har betydet, at netop intimsfæren til stadighed er blevet og bliver reduceret. Råderummet har således aldrig været så begrænset for det enkelte individ, som det er nu. Og at staten har vilje til at fastholde det erobrede/koloniserede land, dokumenteres mangfoldige steder, bl.a. i sociallovgivningen (overførselsindkomster), arbejdsmarkedslovgivningen (arbejdsprøvninger), samkøring af registre, rating af borgerne etc., som påvirker forskelligt i forhold til intimsfæren. Fx troen på at jo mindre økonomi man "sikrer" den enkelte borger/familie ved overførselsindkomst, des mere stiger motivationen til at arbejde. En underlig vulgær kausal logik. Og de, der eventuelt af forskellige årsager ikke kan arbejde, er svage. Og fordi de gør sig selv svage og bekræftes som svage af både staten (undertrykkerne) og sig selv, mister de retten til samfundets respekt, hvorfor det bliver legitimt at anse dem for mindreværdige, der "naturligvis" ikke kan tillade sig at gøre krav på de samme rettigheder som andre. Eksemplerne er legio – og det skal måske lige for en ordens skyld nævnes, at netop foragten for svagheit er et konstituerende element i fascismens menneskeforagtende og individbegrænsende ideologi.

På den måde tilføjer de "statsgaranterede" diskurser en yderligere og nok så alvorlig dimension til samfundsdebatten, nemlig truslen om at suspendere den demokratiske ret for individet og samtidig inddæmme en dialog om overgrebene. Hvis budskabet fra staten ikke bliver forstået og accepteret, er ekskludering fra vores kollektive samfundsfællesskab og retten til at gøre indsigelser og måske forsøge på at skabe en dialog, en sanktionsmulighed, som de facto praktiseres i dag. De svage skal nok blive belært om og vil efterhånden forstå, at de ikke har ret til at blande sig i statens anliggender, som de ikke bidrager til!

Habermas beskriver i et historisk perspektiv, hvordan statens funktioner over tid bliver mere og mere omfattende, og i dag er ganske mange områder politisk reguleret. Staten infiltrerer i stigende grad og på stadig flere områder intimsfæren. Men det offentlige ræsonnement er ifølge Habermas en forudsætning for statens legitimitet. Det offentlige ræsonnements domæner er bl.a. pressen – og i dag også - sociale medier, blogs etc., hvor en fri dialog teoretisk set skulle kunne finde sted. Men sociale medier, blogs etc. er alle styret af bestemte interesser og bestemte diskurser, som illustrerer magtens monopol. Det er et uomgængeligt vilkår og i alle tilfælde en bremse for en demokratisk dialog og en katalysator for bestemte, inautentiske eksistensformer. Det er disse forhold, som den amerikanske professor Jonathan Taplin forsøger at sætte på dagsordenen med sin seneste bog *Move Fast and Break Things* – en titel han ironisk nok har taget

fra Facebook, der brugte denne titel som en del af deres corporate identitet. Forholdet er nemlig det, at Google, Facebook og Amazon i dag på det nærmeste har monopoliseret markedet (og dialogen), og som sådan er med til at sætte dagsordenen for, hvad og hvordan der kan tales om forskellige emner i et nærmest foucaudiansk diskursivt og videnmagt perspektiv, og som bidrager til suspensionen af en demokratisk dialog. I en artikel i Altinget.dk (4. februar 2018) er Taplin refereret for at sige:

Og nu vi er på fiktionens overdrev, er det nærliggende at læse Taplins bog som et moderne eventyr: En sælsom blanding af atomfrygtende militærfolk og frihedselskende teknologer opfinder internettet, som skulle komme os alle til gavn. Grådige kapitalister anført af Paypal-stifteren Peter Thiel finder ud af, at der er enorme summer at hente ved at monopolisere internettet. Taberne er forarmede kunstnere og en befolkning fanget i en permanent overvågningsstat. (min understregning, JH)

For at understrege størrelsen af monopoliseringen kan det nævnes, at der i 2017 var 2,07 milliarder månedlige aktive brugere på Facebook, som ikke kun overvåges af Facebook, men også gensidigt overvåger hinanden, så ingen bryder de diskursive regler/den diskursive tvang i forbindelse med Facebook. Eksempelvis har et studie (O'Sullivan, 2012) vist, at teenagere så at sige skræddersyr deres profiler, så de passer til de forventede idealer og på den måde kan skabe større interesse via/for det falske selv, de konstruerer. Et yderligere problem beskrevet af O'Sullivan er, at det afstedkommer store vanskeligheder, når de samme teenagere skal forsøge at opretholde det "falske" selv i interpersonelle face to face møder: hvem er egentlig hvem, når det kommer til stykket? Et tilsvarende stort problem er ifølge O'Sullivan, at specielt unge piger har en udbredt tilbøjelighed til at dele private informationer – eller det de måske opfatter som deres "sande" jeg - hvilket ifølge O'Sullivan kan resultere i, at intet på sigt vil være privat.

I forbindelse med en genudgivelse af *Borgerlig Offentlighed* i 1989 kommenterede Habermas selv bogen og skriver bl.a., at den på nogle punkter omkring den ideale demokratiske dialog var for optimistisk, men fastholder stadig, at teknokratiet udelukker offentligheden fra at komme til orde. Eksemplerne er mange, men her skal blot nævnes den udhulning af uddannelsesområdet, regeringen har stået (og står) for, og som er gennemført uden nogen offentlig dialog. Så til trods

for sine mere end 60 år på bagen er Habermas' kritik af den borgerlige offentlighed desværre stadig relevant! Og stadig en advarsel om/til de ekskluderende politikere, vi er omgivet af.

Allerede i 1960'erne reagerede Habermas på teknologiudviklingen i forhold til det politiske felt. Han mente, at vi med fokuseringen på teknologiske (løsnings)muligheder suspenderer de vitale spørgsmål om, hvordan vi kan indrette vores liv og samfund på en bæredygtig og værdig måde. I stedet er fokus rettet mod praktik, og hvordan teknikken kan anvendes i forhold til at løse praktiske udfordringer i den eksisterende samfundsopbygning. På det politiske plan er der tilsyneladende ikke sket ret meget, hvilket senest fx har manifesteret sig i den borgerlige regerings nedsættelse af et disruptionudvalg! (Se nedenfor).

I forhold til neutraliseringen af den demokratiske dialog er det naturligvis også nærmest uomgængeligt at pege på en af de mest markante og dybtgående analyser af negligeringen af den demokratiske dialog, Hannah Arendts *The Origins of Totalitarianism* (1958). Bogen består af tre dele: Antisemitismen, Imperialismen og Det totalitære herredømme. Her analyserer Arendt, hvordan en fællesmenneskelig verden eroderes ved at eliminere menneskelige relationer. Hun argumenterer for, at denne relationseliminering foregår gradvist og derfor "usynligt". I første fase elimineres den politiske relation, i anden fase de etiske relationer og moralnormer. I tredje og sidste fase nedbrydes relationerne mellem mennesker som frie mennesker, der i dialog med andre kan kommunikere deres individualitet. I dette individualiserede og dehumaniserede mørke er mennesket overladt til sig selv og til at forsøge at skabe en identitet, som i dag i stor udstrækning foregår ved at præsentere og iscenesætte "det andet jeg" (i modsætning til det sande jeg) i forskellige elektroniske rum (se nedenfor). Eller som Arendt formulerer det:

Totalitarianism strives not to despotic dominion over the people, but to establish such a system in which people are completely unnecessary (min understregning, JH)

D. Big Brother, tankepoliti, nysprog

1. Kontrol og overvågning fra magthaverne

1984 er en dystopisk fremtidsroman, hvor Orwell introducerer begreber, som i dag er kendt af mange – også af dem, der ikke har læst hans bog. *Big Brother, tankepoliti* og *nysprog* er blot nogle af de centrale begreber, der indgår i Orwells beskrivelse af landet Oceanien. I de nævnte begreber er

overvågning og disciplinering af Oceaniens indbyggere (mennesker) kernen. Bogen kan læses som en advarsel mod totalitarisme med baggrund i både det nazistiske Tyskland og det stalinistiske Sovjetunionen. Den påpeger de konsekvenser, den slags styrer har for menneskelige relationer, tillid og samvær, men er i kraft af sit fremtidige perspektiv ikke bundet til en bestemt historisk begivenhed/periode. Den er rettet mod fremtiden og en advarsel til fremtiden, hvor overvågning og kontrol kan forekomme i mange forskellige skikkelser. En advarsel, der tilsyneladende ikke har virket, da vi siden 2. verdenskrig har bevæget os direkte frem mod et stadig stærkere fokus på at nedskrive demokratiske idealer og samtidig acceptere kontrol og overvågning. En bevægelse, der er forløbet parallelt med en tiltagende foragt for svaghed, og hvor vores indre svinhund ikke længere skal holdes i stramme tøjler, men frit kan glamme foragten ud.

Men romanen var som nævnt ikke fremtidig – til trods for at vi har passeret 1984! Den er i høj grad en beskrivelse af vores nutid, hvor de teknologiske muligheder med dens iboende overvågning allerede er ubegrænsede og uforståelige for alle andre end for en lille eksklusiv inderkreds. Teknologien er blevet den nye udgave af en dominerende (tidligere fysisk) overvågning, kontrol og disciplinering. Teknologien er et styrende vilkår, hvor vi eksistentielt ikke er overladt til at vælge os selv, men er reduceret til et produkt af de teknologiske muligheder og rammer, andre tilrettelægger for os. Kontrol og magt, som beskrevet af Orwell, disciplinerer menneskene – forhold der også kendetegner vores samfund. I Oceanien foregår overvågningen via teleskærme, der både sender og modtager (jf. ovenfor). Som i et benthamsk panoptikon ved man aldrig, hvornår man bliver overvåget – overvågningen er så at sige konstant, uanset om der fysisk sidder nogen og registrerer det, teleskærmene registrerer, eller om der ikke er nogen fysisk til stede. Det er principielt ligegyldigt, når den overvågede ikke ved, hvornår den fysiske overvågning finder sted – det helt afgørende er, at individet ustandseligt føler sig overvåget. En fuldstændig parallel til vores forskellige teknologiske medier, hvor alt i princippet kan/bliver registreret. I den mere ”uskyldige” udgave, fx hvis man på nettet har søgt på et eller andet, hvorefter relaterede bannerreklamer følger i en lind strøm, når man bevæger sig videre på nettet. Og worst case scenario: at der på baggrund af vores færden på nettet kan tegnes en ganske nøjagtig profil af os, både hvad angår materielle og personlige præferencer. Ingen er så at sige overladt til sig selv i dette overvågnings- og kontrolmareridt. Frihed er blevet en illusion.

2. Virkeligheden konstrueres i sproget

Også Orwells fokus på sprog er interessant i forhold til en forståelse af, hvordan vi konstruerer virkelighed(en) i sproget. I 1984 introducerer Orwell det, han kalder for 'nysprog'. Nysprog er et sprog, der omdefinerer ords betydning og dermed den virkelighed, de konstruerer. Formålet med nysprog er at begrænse individets mulighed for at tænke (og tænke politisk ukorrekt) og dermed gøre uortodokse/ukorrekte tanker og udsagn umulige – eller i alle tilfælde muligt at sanktionere på baggrund af overvågningen. Forhold vi kender fra os selv, når det fx handler om sundhed, miljø, arbejdsparathed, forskellige etniske grupperinger etc., hvor folks forskellige opslag på fx Facebook eller Twitter har frataget dem retten til at modtage forskellige offentlige ydelser etc., når opslaget er blevet set af en myndighedsperson.

Eksemplerne hos Orwell er mange: *krig er fred, frihed er slaveri, uvidenhed er styrke*, som er det herskende partis tre slagord. Den antagonisme, der ligger i slagordene i forhold til en gængs semantik, og det selvbedrag, der ligger i accepten af dem, er det, der i 1984 defineres som dobbelttænkning. I Oceanien har man fire ministerier til at sikre ordenen i samfundet: ministeriet for fred (beskæftiger sig med krig), ministeriet for rigdom (der varetager forhold omkring rationering og produktion af fødevarer), ministeriet for sandhed (beskæftiger sig med løgn/propaganda) og ministeriet for kærlighed (beskæftiger sig med overvågning, arrestation, tortur og nysprog). En ironisk pointe for både læser og forfatter, men en accepteret og præcis taksonomi for de rettroende. Noget der i øvrigt heller ikke er fremmed i vores samfund, hvor ministerier skifter navne, efter hvad der anses for at være politisk prioriteret og diskursivt korrekt. Således skaffede Thorning Schmidt sig (2011) en Erhvervs- og vækstminister i en periode, hvor vækst var tidens credo. Vi har i dag et Miljø- og Fødevarerministerium bl.a. som en manifestation og understregning af den allestedsnærværende miljødiskurs. Thorning skaffede sig også Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser, hvor det indholdsløse, men absolut popsmarte ord "innovation" indgår. Alle sammen med til at konnotere det politisk korrekte og et bidrag til at bevidsthedskontrollere borgerne, så der ikke opstår taksonomiske eller semantiske modsætninger.

Orwells Oceanien er et samfund, hvor alle holdes i uvidenhed og disciplineres ind i definerede diskurser, som bliver de eneste korrekte og accepterede sandheder. Eller som Foucault udtrykker det i *Les mots et les choses*:

Dans une culture et à un moment donné, il n'y a jamais qu'une épistémè, qui définit les conditions de possibilité de tout savoir. Que ce soit celui qui se manifeste en une théorie ou celui qui est silencieusement investi dans une pratique.

I denne artikel anvendes begrebet diskurs som brugt af Foucault, der definerer diskurs som den samlede mængde af betingelser, som på et givet tidspunkt og i et givet samfund styrer udsagnenes optræden, deres forbliven, deres indbyrdes forbindelser. Og den måde som udsagnene grupperes i i formelle helheder, deres funktion, de valoriseringer og sakraliseringer, de farves af, den form, i hvilke, de optages i praktiske eller adfærdsmæssige helheder, de principper, hvorefter de cirkulerer, undertrykkes, glemmes, udviskes eller genoplives.

3. En foucauldiansk sidebemærkning

Hos Foucault er diskurs en kæde af udsagn med indbyrdes forbindelse, som samlet kommer til at repræsentere en videnform. Det er diskurserne, der definerer, hvilken viden der er "rigtig", eller hvad der kan tales om og ikke tales om, og hvilken betydning, det kan tillægges inden for en given diskurs. Diskurser repræsenterer altså en form for mulighedsbetingelser, som er afgrænsede, idet kun de muligheder, diskurserne tilbyder, er praktisable. Man må således acceptere diskurserne og videnmagten, hvis man ikke vil opleve at blive ekskluderet fra et givet (diskurs)fællesskab (jf. eksempelvis Facebooks mulighed for at lukke en profil ned eller skride ind over for upassende indhold). Omstændigheder vi også kan se i forskellige former for selvfremstilling på sociale medier som fx Facebook, Twitter, Instagram etc., hvor en række implicite disciplineringsmekanismer styrer både form og indhold.

I *Les Mots et les Choses* redegør Foucault for erkendelsesteoriens udvikling i perspektiv af historien. Han diskuterer her epistemet i relation til historien, som determinerer og betinger tænkningen. Epistemet kan defineres som et sprogsystem i et samfund, som er udgjort af diskurserne. Diskursen er således den accepterede sandhed indenfor et system. Men at den er accepteret betyder også, at der ingen absolut sandhed findes, også selv om sandheden forekommer givet. Sprogsystemet lukker sig om sig selv, og der eksisterer ikke nogen overordnet struktur, hvorfor mening må tolkes i dens forhold til den givne struktur. Foucault eksercerer her sin arkæologiske metode, som han anvender til at identificere historiske modsætninger for på den måde at forstå, hvordan en begrebsstruktur udvikler sig. Det er således epistemet, der betinger og muliggør tænkning, kultur og virkeligheden.

Magt og viden er tæt forbundne hos Foucault, der selv anvender udtrykket 'magtviden', som understreger sammenhængen mellem (den vedtagne) sandhed og magt, ligesom det fokuserer på, hvem der har definitionsmagten, i forhold til hvad sandhed er, hvordan den udtrykkes og ikke mindst, fra hvilken position den italesættes. (Foucault brugte aldrig selv begrebet 'definitionsagt', selv om han tillægges det fra forskellige sider).

Hos Foucault bliver mennesket et resultat af den etablerede diskursive magt, og hos Foucault er det i højere grad et spørgsmål for individet at opfinde sig selv, eller med andre ord blive det, man gør sig til. Og spørgsmålet om at (op)finde sig selv er jo i alle tilfælde problematisk i et eksistentielistisk perspektiv som beskrevet af både Kierkegaard og Sartre, hvor det jo i højere grad handler om at vælge sig selv og være sin rolle (det ægte selv i modsætning til det falske selv). I denne artikel argumenteres der for, at valget i et eksistentielistisk perspektiv er på vej til at blive suspenderet, da de etablerede diskurser så at sige træffer valget for det enkelte individ, hvorfor det ikke længere bliver et spørgsmål om at vælge det ægte selv/det autentiske, men i højere grad om at forholde sig til og vælge hvilket (falsk) selv, vi ønsker at fremstille, og hvilken rolle vi ønsker at spille. Et perspektiv, der yderligere kan tilskrives betydning og accentueres i et postmodernistisk perspektiv.

E. Det postmoderne

Begrebet postmoderne er (uberettiget) tillagt den franske filosof Lyotard (*Viden om det postmoderne samfund*, 1979). Han argumenterer for, at vi har bevæget os videre fra de store -ismer (nationalisme, industrialisme etc.) som forklaringsmodeller/rammer. I et postmoderne perspektiv overtager individet ikke længere et syn på verden overdraget fra forældre, socialklasse etc., men beslutter og definerer selv, hvordan vedkommende vil udtrykke sig. Man bliver både sin egen manuskriptforfatter, instruktør og regissør, når man skal udtrykke sig selv og vise/skabe sin identitet. Postmodernismen er så at sige en ramme, inden for hvilken individet konstruerer sig selv og sin verden. Noget diverse sociale medier som Facebook, Twitter, Instagram etc. giver utallige eksempler på og tilbyder diverse platforme at gøre det fra. Men som nævnt ovenfor er der ikke tale om en reel frihed. I stedet er det en pseudofrihed, da diskurser så at sige definerer, hvordan vi kan/skal iscenesætte os selv, inden for hvilke rammer, og ikke mindst hvilken betydning, det kan tillægges. Noget der i alle tilfælde på sigt vil atomisere individerne endnu mere

og true den sociale (sammenhængs)kraft i samfundet, hvilket implicerer, at den demokratiske dialog vanskeliggøres og til slut eroderes. Dialogen er i høj grad styret og begrænset af vore dages svar på nysprog med dekonstrueret syntaks, en vanskeligt gennemskuelig semantik og ikke mindst en pragmatik, der bekræfter selviscenesættelsen inden for en given diskurs. Og ikke mindst fordi det ellers går galt. Disciplineringen og overvågningen er komplet. Både når henses til den direkte og indirekte overvågning på nettet, men også når vi inddrager den indirekte overvågning internt i forskellige grupper, som i forhold til hinanden nøje vogter over de diskursive muligheder eller den diskursive tvang.

F. Uvidenhed er magt

Uvidenhed er magt kunne have været overskriften på Bradburys *Fahrenheit 451*, der ligesom *1984* kan læses som en advarsel til fremtiden (læs: nutiden) mod overvågning, bevidsthedskontrol, censur etc. Handlingen er henlagt til et fremtidigt Amerika, hvor en af hovedaktiviteterne for staten er at afbrænde bøger (deraf titlen *Fahrenheit 451*, som er den temperatur, bøger brænder ved) for at udlette viden, som så kan erstattes af en ny ”sand viden”. En aktivitet, der udføres af brandmænd!

Bogens hovedperson er brandmanden Guy Montag, som bliver mere og mere i tvivl om sine aktiviteter med som brandmand at afbrænde bøger og til slut tilslutter sig en modstandsbevægelse, som husker og deler de store klassiske hovedværker i verdenslitteraturen for at bevare dem.

Bogen refererer eksplicit til nazismens autodafeer, men også til de trusler om afbrændinger af bøger, der fandt sted under McCarthyismen i USA i 50'erne. Senere udfoldede Bradbury sin motivation for at skrive *Fahrenheit 451* til også at være en kommentar til/advarsel mod, hvordan massemedier reducerer interessen for (værdifuld) litteratur – en ikke irrelevant betragtning set med nutidens øjne.

1. McLuhan

I øvrigt en kommentar vedrørende massemedier, der har nogle paralleller til den forkætrede canadiske professor Marshall McLuhans arbejder omkring massemedier, som tankevækkende nok er blevet mere aktuel i dag end nogensinde tidligere i takt med den digitale revolution og diskursen om disruption (jf. afsnit 9). Mest kendt er McLuhan formentlig for sit budskab *The*

medium is the message, som han mente som en advarsel i forhold til udviklingen af de nye medier. For McLuhan var medierne ikke kun de kanaler, som vi bruger til at meddele os til hinanden, men først og fremmest det apparat, hvormed vi opfatter tilværelsen. McLuhans tilgang til sine studier i kommunikation var teknologi og kultursociologi. Hans udgangspunkt var, at de medier, mennesket gennem tiderne har udviklet, er en form for teknologiske udvidelser af centralnervesystemet eller forlængelser af menneskets sanseapparat. Således argumenterede han for, at de teknologiske principper bag forskellige medier – omformet til erkendelsesmæssige principper – ville være bestemmende for måden, hvorpå vi organiserer vores relation til omverdenen. På baggrund af dette synspunkt er mediernes indhold af underordnet betydning. Mediet *per se* er det egentlige og afgørende budskab. I relation til fx tv – som han i øvrigt mener har gjort verden til en global landsby – karakteriserer han forholdene som en implosion, idet han argumenterer for, at den elektroniske hastighed har ført alle sociale og politiske funktioner sammen og dermed øget den menneskelige bevidsthed om ansvar.

Med hensyn til McLuhans udsagn om massemedierne som en forlængelse af centralnervesystemet og bestemmende for vores relationer til omverdenen kunne han måske berettiget trænge til en rehabilitering, når man i dag ser folks afhængighed fx af deres mobiltelefoner, som hos mange nærmest er vokset sammen med deres hænder, og/eller kan ses som en forlængelse af deres arme (læs: centralnervesystem), ligesom et uønsket fravær af mobiltelefonen på det nærmeste gør folk abstinente. Og under alle omstændigheder i nærmest ekstrem grad har påvirket relationer mellem mennesker (på både ondt og godt) og også har haft indflydelse på interpersonelle face to face relationer (jf. ovenfor), hvor det ikke er et ukendt fænomen, at folk eksekverer flere ”samtaler” simultant. Ud over at tale med en eventuel fysisk samtalepartner følger de også med på deres forskellige sociale medier og foretager diverse opdateringer omkring mere eller mindre indifferente synspunkter til en eller anden pseudobegivenhed til et eller andet pseudo-selv i den anden ende. Et åbenlyst brud på normal grammatiks syntaks, der angiver reglerne for, hvordan vi er sammen, hvilke konventioner der styrer samværet etc., men også en situation, der bliver mere og mere accepteret, hvorfor supplerende socialgrammatiske regler for relationspraksisser kunne være adækvate.

2. Mediernes afhængighed og magt

I forhold til *Fahrenheit 451* siger Bradbury selv i et radiointerview (1960) om baggrunden for at skrive bogen:

In writing the short novel *Fahrenheit 451*, I thought I was describing a world that might evolve in four or five decades. But only a few weeks ago, in Beverly Hills one night, a husband and wife passed me, walking their dog. I stood staring after them, absolutely stunned. The woman held in one hand a small cigarette-package-sized radio, its antenna quivering. From this sprang tiny copper wires which ended in a dainty cone plugged into her right ear. There she was, oblivious to man and dog, listening to far winds and whispers and soap-opera cries, sleep-walking, helped up and down curbs by a husband who might just as well not have been there. This was not fiction.

Dette udsagn med dets knap 60 år på bagen kunne lige så godt være en beskrivelse af dagens brug af mobiltelefonen. I det offentlige rum sejler folk gennem oprørte vande med plugs i ørerne og øjnene stift rettet mod et display i hånden. Men udsagnet er også relateret til Guy Montags hustru, Mildred, i romanen og hendes muslingeskaller for ørerne med stadig transmitteret underholdning/propaganda (Jf. vore dages plugs og earphones), som fungerer som en følelsesmæssig barriere mellem hende og Guy Montag og en hindring for at etablere og vedligeholde ægte interpersonelle relationer. Ægte relationer er erstattet af relationer til diverse fiktive karakterer i serier, der ud over i muslingeskallerne løbende sendes til de store helvægsskærme i folks hjem. (Mildred er utilfreds med, at de i deres hjem "kun" har skærme på tre vægge). Gennem de mange udsendelser sikrer styret sig kontrol over borgernes bevidsthed, og det i et omfang, så Mildred, da Guy Montag beder hende skrue ned for skærmen, replicerer:

"You've got to get up," she said.

"It's noon. You've slept five hours later than usual."

"Will you turn the parlour off?" he asked.

"That's my family." (min fremhævelse, JH)

Uægte relationer og provisorisk eksistens er kunstnerisk ikke begrænset til en efterkrigstidsreaktion, hvilket Andrew Niccol og Peter Weirs film *The Truman Show* (1998) er et vidnesbyrd om (og senere *The Matrix*). Med sin ironiske pointe i titlen (*tru(e)/sand-man/menneske*) beretter filmen om, hvordan underholdning flytter fokus fra realia og afmytologiserer autenticitet og alvor, ligesom underholdningen (fremmedgjortheden og

voyeurismen) afspilles på to niveauer: dels i forhold til de mennesker, der i filmen følger Trumans liv og dels os, der sidder og kigger på filmen. En potent bevidsthedsslørende kunstnerisk manifestation – eller måske bare virkelig?

Filmen handler om en 30-årig mand, Truman Burbank, der er blevet adopteret af et tv-selskab og lever sit liv i en kunstigt skabt verden: et filmstudie. Truman er siden sin fødsel blevet fulgt og overvåget af kameraer, og hans liv er uden hans vidende tilrettelagt som et voluminøst TV-show. Selv ved han ikke noget om det, hvorimod hans medmennesker kender til det og spiller med. Filmens hovedtema er den kunstigt skabte "virkelighed" i kontrast til en autentisk virkelighed. Filmen handler ligesom *Fahrenheit 451* om 'inautenti' stillet i kontrast til 'autenti' eller det kunstige liv over for det ægte liv, hvilket er en reminder til os om at vurdere mediernes rolle, og hvordan de fylder, koloniserer, overtager vores liv, hvilket vi daglig er vidner til i forhold til fx Facebook, Twitter etc. Som en beskeden illustration af dette forhold har eksempelvis Facebook, som er det største sociale netværk hver måned ca. 1,71 milliarder brugere, ca. 900 millioner daglige opdateringer eller omregnet til tid ca. 800 milliarder minutter. Tallene, som alle er 2016 tal (Nyhederne TV2), lagt sammen svarer til, at Facebook ville være den tredje største nation i verden. De samfundsmæssige implikationer af dette er betydelige og knap nok længere til at overskue.

G. Pseudorelationer og nyttige idioter

Koloniseringen af bevidstheden er total. Menneskelige relationer er erstattet af pseudorelationer mellem menneske og medie. Familien er erstattet af karakterer i en serie! Systemet er lykkedes med at overtage individets bevidsthed og eksercere kontrol, der gør det umuligt at vælge sig selv (det ægte selv), men er overladt til at spille diverse roller på linje med seriekarakterer. Og i øvrigt tankevækkende, at man kan slukke for relationerne eller bogstaveligt skrue op og ned for dem afhængig af, hvad man selv ønsker, og hvem man ønsker at være sammen med/identificere sig med. Fuldstændig parallelt til de sociale medier, hvor individerne også i vidt omfang optræder som redigerede udgaver af sig selv: typer/roller, man kan vælge at gøre til en del af sin digitale familie.

Hos Bradbury er bøgerne erstattet af skærme. Og falsk bevidsthed har erstattet en egentlig eksistentiel refleksion. Vi brænder ikke bøger i dag (endnu). Men tilsyneladende er den politiske

diskurs optaget af at nivellere refleksions- og videnniveauet i vores samfund ved bl.a. at skære dybt i alle refleksionsbærende (humanistiske) uddannelser. Dette i kombination med at informationsstrømmene bliver stadig mere og mere intense, og evnen til at modtage, behandle og videregive informationer bliver et stadig mere udtalt krav for at kunne agere i vores samfund i kombination med et refleksivt beredskab til at manøvre i denne malstrøm af informationer, gør denne nivellering yderst problematisk og til et demokratisk problem. Og det er naturligvis ikke afbrænding. Men resultatet af at få skabt ”nyttige idioter” med en instrumentel tilgang til både opgaver og eksistens er det samme som beskrevet hos både Orwell og Bradbury. Resultaterne er så at sige legio uanset om det drejer sig om fysisk afbrænding eller politisk nivellering. Habermas har beskrevet det, Foucault har beskrevet det. Orwell og Bradbury har beskrevet det, men alligevel er der ingen reaktion. I stedet oplever vi overalt et kritikløst knæfald for den teknologiske revolution, der bidrager til at erodere demokratiet og konstruere bestemte mennesketyper med bestemte holdninger.

H. Hvad med teknologien?

Når man skimmer diverse nyhedsmedier og tidsskrifter, kender knæfaldet og begejstringen over for de teknologiske muligheder ingen grænser. Eksemplerne er legio og spænder fra mobiltelefoner, over robotter til kunstig intelligens (AI), der på sigt vil gøre de fleste rutineopgaver overflødige. Teknologien vil sikre, at der kommer flere såkaldte servicerobotter, som kan afhjælpe vores daglige rutiner ud over de eksisterende støvsugerrobotter, græsslåningsrobotter etc. Der er kommet førerløse biler, førerløse tog etc., og i fremtiden vil der også blive implementeret flere forskellige hospitalsrobotter i vores sundhedssystem. Allerede i dag fungerer en særdeles ”kyndig” operationsrobot, Da Vinci, på Kolding Sygehus. Vores hjem er allerede ved at blive omdannet til såkaldt intelligente hjem, hvor vi fx kan optimere energiforbrug, initiere madlavning på distancen etc. Så vi ikke er socialt forpligtet, men kun forpligtet til at huske at hente den relevante app og trykke på den rigtige tast. Vi får også stadig mere og mere avancerede spil, hvor vores medspillere og modspillere er computerstyrede (men næsten menneskelige) – kort sagt vi er allerede i Bradburys distopia!

Et af de senere skud på AI-stammen er robotten Sofia. Sofia er modelleret over Audrey Hepburn og er ganske menneskelignende, Den er udviklet af Hanson Robotics og er designet, så den kan arbejde sammen med og kommunikere med mennesker. Den er både i stand til at genkende

ansigter og stemmer, ligesom den kan føre primitive samtaler. Den er blevet interviewet og har i 2017 opnået statsborgerskab i Saudi-Arabien. Under interviewet bliver den spurgt om, hvordan den ved, den er en robot, hvorefter den svarer interviewer: hvorfra ved du, du er et menneske. (Youtube video). Og i øvrigt har hun sin egen hjemmeside. Teknologien/AI in absurdum! Robotificeringen er ikke ny, Diverse robotter har allerede gennem flere år underholdt os og blevet et interessant og kuriøst indslag i diverse film. Fx The T-101 in *Terminator 2: Judgment Day* og *Blade Runner* og ikke mindst den skræmmende Kubrick-film *Rumrejsen år 2001*, hvor mennesket i løbet af filmen prisgives robotten Hall, der på alle måder forsøger at overtage de "rigtige" menneskers liv.

For ikke så længe siden (2016) deltog denne artikels forfatter i en konference, hvor nogle af verdens største kapaciteter omkring kunstig intelligens (AI) deltog, og en af foredragsholderne udtalte under konferencen *We don't have to worry about the increasing spread of robots and the potential dehumanization. Within the next 15-20 years we become robots!* Under alle omstændigheder et udsagn, der burde få os til at standse op et øjeblik og vurdere, hvad det er, vi har sat i gang. Man kan kort sagt sige, at teknologien er blevet samfundets yderligere penetration af vores intimsfære (jf. ovenfor, Habermas), ligesom de teknologiske medier og de rum og muligheder, de repræsenterer, redefinerer vores virkelighed og bidrager til at definere, hvem vi er, også i forhold til, hvordan vi iscenesætter og selvfremsætter os selv. (jf. McLuhan). De nye medier er så at sige katalysatorer for at skabe forskellige (pseudo)fællesskaber parallelt med vores eksisterende sociale, samfundsskabte fællesskab. I forhold til selvfremsættelse og iscenesættelse er det vigtigt at understrege, hvordan social identitet blandt andet konstrueres via opfattelsen af andre. I relation til postmodernismens forestilling om at sætte individet frit og lade det autonomt skabe sin egen historie, har de sociale medier så at sige opløst den sociale identitet og i stedet erstattet den med et utal af forskellige identiteter og roller, hvilket måske fremtidigt kan true den etablerede sociale struktur og i alle tilfælde det demokratiske fællesskab. Atomiseringen af mennesket bliver en trussel mod social sammenhængskraft. Og her gælder den norske dramatiker Ibsens ord fra *En folkefjende* ikke, om at den, der står ene, står stærkt. I stedet gælder den banale sandhed, at den der står ene, står usikkert og lader sig i højere grad styre, end tilfældet ville være som en del af et fællesskab. Dette understøttes af et citat fra Debate.Org, som adresserer nogle af de mulige sociale konsekvenser ved teknologien under overskriften: *Human Beings Are Turning Into Robots* (årstal ukendt)

Modern human being loses big time its humanity every day. People no more communicate with each other in person, they rather use phones, skype, etc. Millions everyday substitute their rational thinking to tackle everyday issues in favour of Google search and Wikipedia posts. Even easy math is done on the phone calculator. Patients are distantly diagnosed by medics on the Internet. Pure human intimate relations have become virtual and video. Human robots are a lot closer that we think.

Også New York Times adresserer problematikken i en artikel fra oktober 2016, hvor de stiller spørgsmålet *Does Technology Make Us More Alone?* Svaret er ja i forhold til sociale relationer (som også beskrevet i forbindelse med Fahrenheit 451):

Last weekend, I was watching television with a few friends, browsing the week's most popular YouTube videos, when a piece in the comedy section called "I Forgot My Phone" caught my eye. As I was about to click play, however, a friend warned: "Oh, don't watch that. I saw it yesterday, and it's really sad."

The two-minute video, which has been viewed more than 15 million times, begins with a couple in bed. The woman, played by the comedian and actress Charlene deGuzman, stares silently while her boyfriend pays no mind and checks his smartphone.

The subsequent scenes follow Ms. deGuzman through a day that is downright dystopian: people ignore her as they stare at their phones during lunch, at a concert, while bowling and at a birthday party. (Even the birthday boy is recording the party on his phone.) The clip ends with Ms. deGuzman back in bed with her boyfriend at the end of the day; he is still using his phone.

Ms. deGuzman's video makes for some discomfiting viewing. It's a direct hit on our smartphone-obsessed culture, needling us about our addiction to that little screen and suggesting that maybe life is just better led when it is lived rather than viewed. While the clip has funny scenes — a man proposing on a beach while trying to record the special moment on his phone — it is mostly ... sad.

Som ovenstående beskriver er selv de nærmeste relationer under beskydning fra teknologien. Som et kuriosum kan det nævnes, at en undersøgelse foretaget af Cosmopolitan refereret i Computerworld (2011) (allerede gammel!) viste bl.a., at 20 procent af de adspurgte kvinder helst ville leve syv dage uden sex frem for at miste Facebook. Yderligere 57 procent svarede, at deres computer står højere på ønskelisten end sex. 50 procent svarede, at de ikke ville undvære deres mobiltelefon, hvis valget stod mellem den og intimt samvær. Ud over det kuriøse i ovenstående er det vel i den grad bekymrende, at værdien af (nære) sociale relationer er nedskrevet i så stort omfang.

Men ”umenneskeligheden” er også udbredt til andre felter i vores dagligdag og i vores daglige kommunikation. Således er virkelige mennesker erstattet med computere/talende robotter – chatbots – fx i IKEA, hvor man kan stille spørgsmål og få svar i en kommunikation, der på alle måder må karakteriseres som pseudokommunikation i en pseudorelation. Naturligvis har disse chatbots (endnu) begrænsninger, idet computeren i chatbotten forsøger at matche centrale ord i et formuleret spørgsmål med tilsvarende ord i en database. Men hvorfor denne teknisk baserede dialog skal forsøges menneskeliggjort, kan der naturligvis stilles spørgsmålstejn ved. Måske for at opretholde en illusion om, at det stadig er de samme regler, der gælder som i en normal interpersonel interaktion, hvilket jo på ingen måde er tilfældet. Et alt overvejende problem i relation til dette er i en dialogisk forståelse risikoen for at også det virkelige menneskes sprog på sigt konceptualiseres og tilpasser sig den tekniske virkelighed – hvilket påvirker både tanke/udtryk, refleksion etc. og dermed vores mulighed for kvalificeret og nuanceret at deltage i en nødvendig kritisk samfundsrelateret dialog. Og dette er naturligvis ikke begrænset kun til IKEA, Sofia og lignende, men også til sociale medier, hvor fx Twitter sætter kvantitative standarder og grænser for, hvor meget man kan/må skrive i et enkelt tweet. I forhold til den eksponentielle udvikling inden for teknologien synes mulighederne nærmest ubegrænsede. Et forhold Herbert Simon allerede i 1957 udtalte sig om:

It is not my aim to surprise or shock you but the simplest way I can summerize is to say that there are now in the world machines that think, that learn and that create. Moreover, their ability to do these things is going to increase rapidly unti| in a visible future the range of problems they can handle will be coextensive with the range to which the human mind has been applied.

I. Disruption, teknokrati, sprog - og uvidenhed

Teknologien er blevet et vilkår og ikke længere et til- eller fravalg. Ideelt set kunne nye og avancerede muligheder både teknologisk og mediemæssigt have bidraget til en forbedret demokratisk dialog. Geografiske afstande er blevet neutraliserede. Der er større adgang til forskellige medier for alle. Men meget af debatten er degenereret til et kliktyranni, hvor fx likes fortæller en, at man har fået en tekno-social accept af, at man har valgt den rigtige rolle og den korrekte staging og selviscenesættelse i forhold til eksisterende diskurser på de forskellige platforme. Sociale relationer er for en meget stor dels vedkommende flyttet over til medierne, hvorfor den sociale grammatik, der gennem en social syntaks, semantik og pragmatik definerer vores relationer, ikke længere er tilstrækkelig. På mange planer er den sociale accept reduceret til det, Honneth karakteriserer som 'erkendelse' og ikke 'anerkendelse'.

I sine analyser af begrebet 'anerkendelse' opererer Honneth med begrebet "usynlighed", som han beskriver som det forhold, at man kan være socialt usynlig til trods for ens eventuelle fysiske tilstedevær. I forhold til dette opstiller Honneth begrebsparret "erkende" og "anerkende" for også at sætte fokus på, at anerkendelse eller manglen på samme kan iagttages i forskellige sociale situationer.

I forbindelse med den teknologiske udvikling kan man tale om en form for social-eksistentiel usynlighed. Likes fx er ikke entydige markeringer af anerkendelse, men i højere grad et signal om at en person er erkendt som værende til stede. Hvis det skal tolkes som anerkendelse, er det måske i højere grad en anerkendelse af, at en person har afkodet diskursens spilleregler og følger dem i sin elektroniske performance. Dette ækvivalerer på ingen måde Honneths brug af anerkendelsesbegrebet, der er en forudsætning for individets selvrealisering (Honneth 2015). Denne disciplinering i forhold til at acceptere diskursen og følge reglerne for, hvad man kan tale om, og hvilken betydning det kan tillægges, har også en kommunikativ-sproglig effekt. I forhold til de sociale medier har sproget undergået en veritabel kastration: sproget er blevet unuanceret, og kortfattet, nuancerede diskussioner er vanskelige at identificere dels på grund af mediernes æstetik dels på grund af et generelt højt tempo i samfundet – og yderligere måske på grund af et nærmest utæmmeligt behov for at eksponere sig selv. Med den lapidariske udtryksform bliver sprogspillene (Wittgenstein, se nedenfor) også unuancerede, konceptuelle og lapidariske, hvilket resulterer i en reduktion af den sociale virkelighed parallelt med den sproglige reduktion. Dette kan så resultere i, at den sociale virkelighed bliver mere og mere primitiv og i alle tilfælde ikke et sted, hvor diskussioner om sociale tematikker foldes nuanceret ud.

1. En sprogfilosofisk sidebemærkning - *Sproget skaber vores virkelighed*

At sproget er af helt vital betydning for både vores konstruktion af virkeligheden og perceptionen af samme, er vist uomtvisteligt og uomgængeligt, ligesom Wittgenstein er umulig at komme udenom, når talen falder på sprog(filosofi). Den østrigske filosof Wittgensteins hovedbidrag til både sprog og socialitet er beskrevet i *Filosofiske Undersøgelser* (1953). En af de helt centrale eller måske den centrale pointe i *Filosofiske Undersøgelser* er Wittgensteins optagethed af, hvordan det, han kalder for sprogspillene, skaber den sociale verden. Et ords mening/betydning er ikke længere den genstand, et ord repræsenterer; det er nu ordets brug, der giver det mening. Termen 'sprogspil' refererer til, at vores brug af sprog minder om leg eller spil. Det er gennem 'leg' og sociale aktiviteter, at vi lærer at bruge sproget – også på de sociale medier. Enhver livsform er forbundet med sprogspil, og det er disse to elementer, der tilsammen danner en ramme for et underliggende regelsæt, som det er nødvendigt at følge for at kunne forstå hinanden. For at kunne bruge sproget og agere socialt, må man altså kunne bruge de forskellige sprogspil rigtigt og de diskurser, der bliver skabt i sproget. Det er således igennem sociale processer, at sproget ikke bare opstår, men også udvikles – eller måske afvikles, som tilfældet tilsyneladende er på de sociale medier. Denne indskrænkning/reduktion af det sociale og dermed en mere konceptuel konstruktion og opfattelse af virkeligheden ligger fint i tråd med den omtalte reduktion af humanistiske uddannelser og en udtalt uvilje til at praktisere en demokratisk dialog, som folk langsomt men sikkert diskvalificerer sig selv fra at deltage i.

Wittgenstein argumenterer for, at ordenes betydning og sprogets funktion ikke kan bestemmes abstrakt, men altid er en del af en social handling eller en livsform, hvor ordenes betydning er direkte relateret til den livsform, de anvendes i. For at kunne udlede betydningen af et ord og sprog er man altså nødt til at se på, hvordan det bruges. Men ifølge Wittgenstein er ordene og sproget ikke kun relateret til en kontekst. Der eksisterer også et sæt af regler bundet til situationen (jf. social grammatik), som brugeren skal kende dels for at kunne deltage i interaktionen, dels for at forstå betydningen. For at kunne identificere ordenes betydning må man ifølge Wittgenstein finde ud af, hvordan ordene bliver brugt i forskellige livsformer eller livsstile, hvilket implicerer, at der findes lige så mange betydninger, som der findes livsformer.

Sprogspil er altså et socialt fænomen, som Wittgenstein definerer som interaktionen mellem mennesker, og som de regler, der gælder for en eller anden sproglig praksis. Sproget konstitueres

socialt og betragtes som en del af den sociale virkelighed, parallelt med at samfundet opfattes som sprogligt determineret. Sproget er således ikke kun et medium, men også en agent, der afficerer og bliver afficeret af sociale strukturer på samfundsniveau. Wittgenstein påpeger med andre ord med sine tanker om sprogpil, at verden italesættes i sproget.

Hvis vi accepterer ovenstående som præmis og anerkender, at sproget i de sociale medier bliver mere og mere unuanceret, bliver vores sociale rum mere og mere indskrænket både fysisk og metaforisk. Manglende nuancer i forskellige sproglige manifestationer vil på et tidspunkt medføre, at *Uvidenhed bliver magt*. Måske er dette vores første trin på vej mod Orwell's nysprog blot i en anden og måske mere sofistikeret udgave. I takt med at debatter flyttes over til de elektroniske medier, bliver disse debatter mere og mere styrede og indskrænkede/indskrænkende. På medierne vejer kicket fra et klik tilsyneladende tungere end en tilbundsgående, nuanceret dialog om centrale tematikker som fx, hvor er vi på vej hen, hvor bliver mennesket af i alt dette, har vi etiske reservationer i forhold til teknologi etc.

2. Teknologi klakører

Nogle af disse spørgsmål blev tematiseret i filmen *The Human Robot*, som undersøger grænserne mellem biologisk og kunstig intelligens gennem interviews med sociologer, etikere, filosoffer og robotskabere. Filmen stiller det nok så centrale spørgsmål i forhold til udvikling og brug af menneskelige robotter, om hvor meget menneskeligt er for menneskeligt (how human is too human?).

Men også et spørgsmål om, hvornår nok er nok. Et både socialt, psykologisk og etisk problem er den åbenlyse og blinde begejstring for teknologiens landvindinger. En teknologibegejstring og -fiksering, der udelukker dels en demokratisk debat om indhold og mål med teknologien dels afspejler et totalt fravær af en etisk diskussion af implikationerne ved det fortsatte teknologiske kolonisering af vores samfund med større og stadig mere intensiv overvågning. Og yderligere en passivitet over for de samfundsmæssige magt- og kontrolfunktioner, der er indbygget i teknologien. Og ve den, der forsøger at udfordre udviklingen. Til dem er der et godt, velafprøvet og stigmatiserende begreb: luddisme eller maskinstormere, som også kan tolkes som synonym med konservatisme/bagstræberiskhed over for ny teknologi. Hvem har lyst til at blive etiketteret som bagstræberisk og udviklingsresistent?

I forreste række af ukritiske teknologi-klakører står den aktuelle Venstre, Konservative og Liberal Alliance-regering: senest med deres forslag og nedsættelse af en gruppe til behandling af disruption. Regeringen har som de fleste andre, når talen er om disruption, blikket stift rettet mod de teknologiske muligheder og deres uendelige horisont – uden så meget som at beskæftige sig med, hvilke samfundsmæssige implikationer den teknologiske disruption kan have både i forhold til den enkelte og til samfundet. For regeringen fremstår disruption nærmest som en åbenbaring og et mål, hvor det er tvivlsomt, om det er forstået korrekt. Måske skulle regeringen snarere have blikket rettet mod de politiske forhold og de demokratiske tilstande, som jo ikke entydigt styrkes af denne teknologitsunami. Tankevækkende er det også, at regeringen har nedsat et Disruptionråd, hvis opgave det er at:

have fokus på, hvordan vi kan gribe de muligheder og håndtere de udfordringer, som opstår i en verden i stadig forandring og udvikling. Danmark skal være blandt de bedste lande til at udnytte det potentiale, som ny teknologi og øget globalisering fører med sig. Men udviklingen fører også udfordringer med sig. Forandringer på vores arbejdsmarked stiller store krav til den enkelte. Mange kan være bekymrede for deres dagligdag, deres jobmuligheder og deres fremtid. De økonomiske og sociale omkostninger ved at miste et job til udlandet eller som følge af automatisering kan være store, og øget usikkerhed om fremtidige jobudsigter skaber utryghed. Det skal vi tage hånd om (Beskæftigelsesministeriet, 2018).

Hvem der så skal tage hånd om ovenstående, fremgår af listen over Disruptionsrådets medlemmer. Regeringen skriver selv, at *rådet er bredt sammensat af arbejdsmarkedets parter, erhvervsledere, iværksættere, akademiske kapaciteter og repræsentanter fra det øvrige samfundsliv*. Det vil sige for 32 medlemmers vedkommende i overvejende grad folk med egeninteresser, der kunne risikere at skygge for en mere holistisk tilgang, der kunne adressere bl.a. de demokratiske implikationer af den fremstormende teknologi, de etiske implikationer etc. Men denne ubalance er måske forsøgt ophævet ved trods alt også at placere en komiker (!) i rådet - alle vedkommendes kvaliteter i øvrigt ufortalt. Måske en ironisk pointe fra regeringen eller et spagt forsøg på at legitimere arbejdet med en repræsentant fra den såkaldt almindelige offentlighed?

At disruption skulle være tæt knyttet til teknologi er vist noget, regeringen har besluttet. Disruption bliver for regeringen noget, der vil efterlade Danmark i et ”sort teknologisk hul” og

som et teknologisk u-land, hvis vi ikke omfavner den nye mulighed, som måske kan give os det demokratiske dødslys under omfavnelsen? Og i sin teknologiske iver har regeringen måske overset, at begrebet "creative destruction", som kan føres tilbage til den østrigske økonom Schumpeters ideer om kreativ ødelæggelse fra begyndelsen af 1900-tallet, har været grundlaget for hele vores nyere samfundsudvikling.

Disruption betyder blot "forstyrrelse" eller "afbrydelse" af en eksisterende orden og signalerer hverken revolution eller for den sags skyld teknologisk omvæltning. Det tager udgangspunkt i en eksisterende orden, og i dette tilfælde er den teknologiske udvikling så noget, der kan bidrage til en forstyrrelse og påkalde sig en gentænkning af nogle strukturer. Men desværre handler regeringens gentænkning ikke om demokrati eller demokratisk debat, men i højere grad om, hvor langt den nye teknologiske mulighed kan bringe os. Dette understøttes af at den nye chef for Erhvervsministeriets disruption-task force (!), Kaare Riis Nielsen, der til Altinget.dk (15. februar 2018) udtaler:

Udfordringen er, hvordan virksomheder og samfundet kan gribe ny teknologi og digitalisering på en smart måde og høste frugterne af det, uden at smide alt over bord. Vi skal optimere mødet med de nye teknologier og samtidig sikre hurtig og effektiv regulering,

Ansættelsen af en disruptionchef er blevet kritiseret fra flere sider, men at det er den "rigtige" mand, regeringen har fundet med dens ensidige blik på cocktailen disruption-teknologi, er der ingen tvivl om, når man læser følgende udtalelse fra Kaare Riis Nielsen (ibid.):

Kritikken var lige så forudsigelig som dansk sommerregn. Selvfølgelig er disruption et modeord, som kan bruges og misbruges. Men helt grundlæggende dækker det over nogle fundamentale globale teknologiske tendenser, som vi endnu ikke helt har forstået omfanget af. Om ti år kalder vi det sikkert noget helt andet. Men de teknologiske muligheder er enorme, og derfor har Erhvervsministeriet stort fokus på disruption og digitalisering for at blive endnu bedre til at navigere mellem ny teknologi og smart regulering til gavn for virksomheder og samfund. (min understregning, JH)

Regeringens disruptionchef er således eksponent for holdninger, der ligger helt i forlængelse af i konkurrencestatens uddannelsespolitik, social- og arbejdsmarkedspolitik (ressourceforløb) samt sundhedspolitik. På den konto negligeres demokrati, demokratisk indflydelse og demokratisk debat, som i stedet erstattes af, hvor megen effektivitet der kan tilføres forskellige processer uden at inddrage de demokratiske eller etiske omkostninger i overvejelserne.

J. Hvad med etikken?

Den 28. januar 2016 udsendte EU en pressemeddelelse, *EDPS starts work on a New Digital Ethics*, hvori det annonceredes, at man ville påbegynde arbejdet med at undersøge *how to ensure the integrity of our values while embracing the benefits of new technologies*. En talsmand fra EDPS udtalte (citeret i pressemeddelelsen):

Most of us agree that we are each more than the sum of our data and yet we are more defined by our quantified selves than ever. Our privacy has almost become a commodity, used to sell ideas and products back to us or to influence our behaviour. I am, therefore, delighted to announce that the EDPS, with the support of an Ethics Advisory Group, has started his work to reconsider the ethical dimension of the relationships between human rights, technology, markets and business models and their implications for the rights to privacy and data protection in the digital environment. With the help of this group, we intend to identify a new ethical approach in the coming years so that individuals are no longer reduced to mere data subjects in the digital environment.

Specielt den sidste sætning er interessant for så vidt angår ambitionen om, at *individuals are no longer reduced to mere data subjects*. Måske på grund af den udvikling, der er beskrevet i det foregående, har det etiske spørgsmål ikke fyldt meget i begejstringen over vores muligheder og har i alle tilfælde kun været eksponeret sporadisk i den offentlige debat. Og det til trods for at den teknologiske udvikling har koloniseret store dele af både vores intimsfære og offentlighedssfæren. Centrale værdier som ”personlig frihed”, ”personlig værdighed” er anfægtet i en grad, så det er en simpel nødvendighed at stille spørgsmålstejn ved, om de systemer og algoritmer, der samler og registrerer data, kan forudsige handlinger og ”mappe” præferencer i hobevis. Systemerne kan jo næppe ”maskinstormes”, men systemdesignerne og systemernes udformning kan naturligvis

problematiseres. Når overvågning og kontrol af individet foretaget af både stater, virksomheder og øvrige institutionelle aktører er blevet en hverdagsbegivenhed, som ikke ofres stor opmærksomhed, er tiden vist inde til en etisk time out.

Som beskrevet ovenfor (Habermas/Foucault) har vores intimsfære været invaderet gennem lang tid, men de seneste årtiers nærmest totale erodering af privatliv har ikke fyldt meget og er måske (?) passeret upåagtet hen hos de fleste af os, som i øvrigt alle har bidraget til overvågningen ved brug af de forskellige digitale medier. Derfor har vi alle et ansvar for at stille de nødvendige spørgsmålstegn nu i forhold til, om vi finder overvågning, nulstilling af privatliv etc. i orden. Men overvågning (og kontrol) er grundlæggende uetisk.

Etiske diskussioner er typisk nogle, vi tager, hvis vi i en eller anden overgangsfase oplever, at vores vedtagne etiske standarder for, hvad der er godt og dårligt, anfægtes. Et af problemerne med den teknologiske udvikling er, at den er gået så hurtigt og kommet så ”snigende”. Egentlig er den kun mestret af få mennesker, at den ikke er blevet opfattet som et brud med en eksisterende orden, der har kunnet påkalde sig en etisk diskussion (revision). Om det er nødvendigt, som nogle har peget på at udvikle en egentlig digital etik, synes tvivlsomt. Digital etik handler jo grundlæggende om at vurdere de menneskelige konsekvenser af digitaliseringen og samtidig vurdere, hvad der er godt og dårligt – ligesom etik i øvrigt. Derfor kan de klassiske etiske standarder også bruges her.

Vi kan forlange, at alle mennesker får samme værdi, vi kan forlange, at der etableres en ægte demokratisk dialog, hvor ingen lades ude på grund af deres svaghed eller på grund af frygten for at bryde diskursernes tvang. Vi må i forsøget på at generhverve os værdighed som frie, ukontrollerede og uovervågede mennesker, der på lige fod kan være med til at sikre de bedste løsninger gennem en fri og ustyret demokratisk dialog og en genoprettelse af en gensidig tillid med udgangspunkt i Løgstrups etiske fordring:

Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre uden at han holder noget af dets liv i sin hånd. Det kan være meget lidt, en forbigående stemning, en oplagthed, man får til at visne, eller som man vækker, en lede som man uddyber eller hæver. Men det kan også forfærdende meget, så det simpelthen står til den enkelte, om den andens liv lykkes eller ej. (Løgstrup, 2012)

Løgstrups fordring er stadig aktuel – også i vores digitale tidsalder med individualisering, overvågning, mistillid etc. Løgstrup understreger netop, at det er illusorisk, hvis man tror, at mennesket er isoleret. Vi er altid i relationer – også digitale – men skal huske på værdien af mennesket, da relationer altid har et element af magt indbygget: i relationen udleverer den ene part sig selv; den anden har mulighed for at reagere positivt eller negativt. Men det er dette samspil, der skal respektere individet, og som skal være det etiske grundlag for anerkendelsen af mennesket.

K. Afslutning

Overvågning, kontrol og disciplinering har været de gennemgående tematikker i denne artikel relateret til en stadig mere reduceret demokratisk dialog og en stadig mere og mere reduceret privat(intim)sfære. Artiklen har peget på, hvordan overvågning og kontrol minimerer både vores autentiske og demokratiske rum, som i stedet kompensatorisk erstattes af nye rum, hvor vi kan fremvise og iscenesætte ikke vores sande jeg, men vores andet jeg. Dette andet jeg repræsenterer i stadig højere og højere grad en pseudoeksistens, hvor kicket fra et "like" øjensynligt betyder mere end muligheden for at involvere sig i en autentisk demokratisk dialog. Den er godt nok traditionelt ikke er så spækket med 'likes', men som på baggrund af argumenter og modargumenter forsøger at nå frem til en konsensus, hvor alle deltagerne i en dialog til slut kan stå inde for en fælles beslutning.

Afmagt kan være den triste mellemregning. I artiklen er nogle af magtens forskellige udtryksformer berørt. Modsætningen til magt er afmagt. Og afmagten har én gang vist sin "styrke" ved at danne grundlag for regimer som beskrevet i Orwells *1984* og Bradburys *Fahrenheit Fahrenheit 451*. I 30'erne søgte mennesker væk fra monopoler og koncentration af kapital ud mod naturen og de iboende irrationelle elementer fx myter om nationen, flag, nation og race. I dag søger folk samme tilfredsstillelse ikke ved at søge ud, men tværtimod ved at søge ind i nogle rum, skabt af de sociale medier, hvor de har mulighed for at udleve deres inautenticitet uden at skulle forholde sig til andet end deres egen selvfremstilling og selviscenesættelse. Men resultatet er det samme. En stor masse, der lader sig disciplinere, overvåge og kontrollere. Og hvis man ikke forstår og accepterer disciplineringen, må man (vel bare) acceptere sanktionerne.

Det skal ikke ske!!!

Overvågning og kontrol er så indlejret i vores samfund, at det formentlig ikke lader sig omgøre. Men afmagten må ikke gribe om sig. Vi må blive ved med at insistere på at blive hørt, få etableret en demokratisk dialog og ikke acceptere et elitært pseudodemokrati, hvor kun de, der er stærke nok til at problematisere og ignorere de forskellige diskursive tvangsregimer, kan blive en del af dialogen. Vi må insistere på, at politikerne ikke fortsat fører opportunistisk politik, men bliver holdt op på, at vi i fællesskab er nødt til at genopfinde et politisk rum, hvor det ikke er politik, men ideologi og værdier, der er på dagsordenen og bliver diskuteret.

Min kalender er parat!!

Referencer

Arendt, Hannah (1958): *The Origins of Totalitarianism* (Meridian Book, The World Publishing Company)

Altinget.dk (Februar 2018)

Beskæftigelsesministeriet, (2018).

Bradbury, Ray (1953/2012): *Fahrenheit 451* (Forlaget Fahrenheit)

Bradbury. Interview radio: Retrieved March 2, 2013.

"Ticket to the Moon (tribute to SciFi)" (mp3). Biography in Sound. Narrated by Norman Rose. NBC Radio News. December 4, 1956. 27:10–27:57. Retrieved February 2, 2017.

"The Definitive Biography in Sound Radio Log". Retrieved March 1, 2013.

Quoted by Kingsley Amis in *New Maps of Hell: A Survey of Science Fiction* (1960).
Bradbury directly foretells this incident early in the work: "And in her ears the little Seashells, the thimble radios tamped tight, and an electronic ocean of sound, of music and talk and music and talking coming in." p.12

Computerworld (2011)

Debate.Org: "Human Beings Are Turning Into Robots" (*årstal ukendt*)

EU: "EDPS starts work on a New Digital Ethics" (Januar 2016)

Foucault; Michel (2002): *Overvågning og straf* (Det lille forlag)

Foucault, Michel (1966): *Les mots et les choses* (Collection Bibliothèque des Sciences humaines, Gallimard)

Foucault, Michel (2003): *Ordene og tingene* (Gyldendal)

Gyldendal Den store danske

Habermas. Jürgen (1962/1975): *Borgerlig offentlighed* (Fremad)

Honneth, A. (2000). *Behovet for Anerkendelse* (Hans Reitzels Forlag)

Honneth, A. (2006). *Kamp om anerkendelse* (Hans Reitzels Forlag)

Honneth, A. (2009). *Pathologies of Reason* (Columbia University Press)

<https://doi.org/10.7312/honn14624>

Ibsen, Henrik (1882): *En Folkefiende* (Gyldendal)

Lyotard (1982): *Viden om det postmoderne samfund* (Sjakalen)

Løgstrup, K. E. (2010): *Den etiske fordring* (KLIM)

McLuhan, Marshall (1964): *Understanding Media: The Extension of Man* (McGraw Hill)

- McLuhan, Marshall (1967/2001): *The Medium is the Message: An Inventory of Effects* (Gingko Press)
- New York Times (Oktober 2016): "Does Technology Make Us More Alone"
- Ofstad, Harald (1991): *Vår forakt for svakhet - en analyse av nazismens normer og vurderinger* (Pax)
- Orwell, Georg (1949/2016): *1984* (Gyldendal)
- O'Sullivan, L.F. (2012). Open to the Public: How Adolescents Blur the Boundaries.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.03.001>
- Online Between the Private and Public Spheres of Their Lives. (Journal of Adolescent Health)
- Playboy Magazine (March 1969): "The Playboy Interview: Marshall McLuhan"
- Simon, Herbert (1957) *Models of Man*. (John Wiley).
- Taplin, Jonathan (2018): *Move Fast and Break Things* (Jyllands-Postens Forlag)
- Wittgenstein, Ludvig (1953, 1995): *Filosofiske Undersøgelser* (Munksgaard/Rosinante)